

**Geleerd van de
lockdown**

John Bijl

Wat vergaderen in een virtuele omgeving ons heeft geleerd over het bedrijven van politiek en het debat

Boos klapt ze haar laptop dicht. De klik is zelfs in de kamer ernaast te horen, net als haar gegrom. 'Gaat alles goed?' roept haar partner vanaf de bank. Hij heeft de tv maar even zachter gezet.

Nog enigszins verhit komt ze kamer in. 'Argh. Die voorzitter ook!' blaast ze. 'Wat was er dan?' vraagt haar echtgenoot. 'Ik wilde nog wat vragen en kwam er maar niet tussen,' legt ze uit. Haar wenkbrauwen fronsen er nog van. 'Iedereen begon maar te praten en ik zat de hele tijd met m'n handje omhoog!' Haar partner probeert zich een beeld te vormen bij hoe zoiets er uit ziet. Hij probeert een gniffel te onderdrukken. 'En toen ik eenmaal het woord kreeg vond de wethouder de vraag' – ze haalt diep adem – 'te technisch!'

'Maar wat was er dan?' probeert de man nog. Zijn vrouw is inmiddels naast hem op de bank gaan zitten. De plof waarmee dat ging vertelt dat het daarmee niet klaar is. 'Ja nou,' zegt ze, 'ik wilde weten hoe dat nou zit met de speeltuin.' Ze steekt haar armen in de lucht. 'Is daar iets mee dan?' vraagt haar man. 'Ja!' roept het raadslid. Ze valt even stil. 'Nou. Nee. Dat niet.' De man kijkt haar glazig aan. 'Het ging over het vrijwilligersbeleid en...'. De vrouw zucht. Even lijkt haar gezicht te ontspannen, maar daar verschijnen de plooiën weer. 'Nou ja die voorzitter moet me gewoon het woord geven als ik iets wil vragen! En die wethouder moet gewoon antwoord geven.'

Het afgelopen anderhalfjaar was het even aanpassen. Doordat er een ziekmakend en soms zelfs dodelijk virus nog onbeheersbaar door het land voer, werd de raadzaal ineens een gezondheidsrisicogebied. Het vergaderen moest anders. Niet meer in een zaal, maar in de virtuele omgeving van een videovergaderprogramma.

Hoewel terugkijken soms andere inzichten oplevert, kun je nu zeggen dat het nog steeds de beste oplossing was. Of liever: het minst slechte alternatief. Het virtueel vergaderen bleek niet vanzelf te gaan. Technisch waren er uitdagingen. Met raadsinformatiesystemen die een *live stream* vanuit Zoom of Teams of een ander vergaderprogramma niet toelieten. Haperende internetverbindingen die er voor zorgden dat een spreker of zelfs een hele vergadering op zwart ging. De gemeenteraad van Zuidplas heeft door technische problemen een zelfde raadsvergadering tot drie keer toe moeten verdagen.

Ook voor raadsleden zelf was het even wennen. De juiste werkplek zoeken om goed en hoorbaar in beeld te zijn. Gedoe met virtuele handjes, haperende beelden maar ook slechte microfoons en wazige camera's stonden voorspoedig debat in de weg. Er bleken nieuwe vragen gesteld te worden die je bij je installatie niet had kunnen bedenken. Wel of geen headset gebruiken? Wat is een goede rustige achtergrond? Moet een webcam een usb-A of een usb-C aansluiting hebben? En wat was het soms ploeteren: onvindbare un-mute-knopjes, documenten die niet openden, tabbladen die verdwenen en, vooral ook voor het publiek, teleurstellende internetverbindingen. Er zijn vergaderingen geweest waar leden gefrustreerd door hun eigen technisch onvermogen op het punt stonden hun handdoek in de ring te gooien.

We zijn er goed en wel uitgekomen. En beter dan verwacht. Al na een eerste virtuele vergadering van de gemeenteraad van Bodegraven-Reeuwijk merkte een nog met een Nokiabellende raadsseniör van dik in zeventig enthousiast op dat hij nu ook maar eens 'aan een smartphone ging denken'. Geluk bij een ongeluk, heeft deze pandemie voor een behoorlijke afname van *digibetie* onder raadsleden gezorgd.

Het was hoopgevend om te zien hoe snel het allemaal is gegaan. Statenleden, waterschapsbestuurders en hun ondersteuners maakten een vlotte omschakeling naar het virtueel vergaderen. In een mum van tijd waren de eerste gemeenteraden al over en nam het lekenbestuur al virusmijdend besluiten. 'Tuurlijk, soms met vallen en opstaan, en de ene gemeente worstelde meer met de techniek dan de andere, maar over het algemeen kon de besluitvorming door. In een rap tempo lag er een wet – de Wet digitale beraadslaging en besluitvorming – en waren er handreikingen en technische adviezen om de digitale deliberatie zo goed mogelijk te laten verlopen.

Is het virtueel vergaderen daarmee makkelijk gegaan? Nou nee. Raadsleden die ik er over spreek klagen zonder uitzondering over het bijeenkomen in een virtuele vergaderzaal. Men snakt naar het échte debat, in de zaal, met de geur van wilde beesten, zoals Hans van Mierlo ooit eens treffend oordeelde over een Kamerdebat. Hoewel iedereen aangeeft dat er zeker in het begin geen andere oplossing was, is men doodmoe geworden van het vergaderen via het beeldscherm. 'Het raadswerk is gewoon minder leuk,' hoor ik vaak als ontboezeming. 'Ik mis mijn collega's.'

Met de conclusie dat het raadswerk toch door kon, is er zo nóg een gevolg te trekken over hoe het raadsdebat werkt. Naast technische uitdagingen bleken er ook beperkingen waarvan je je kunt afvragen of ze nu zo veel te maken hadden met het gebruik van een videovergaderprogramma, maar gewoon iets hebben uitgelegd over hoe parlementaire democratie werkt. En of wat we daarvan hebben geleerd ons ook iets vertelt over hoe we het democratisch debat ook na corona kunnen verbeteren.

Als eerste werden raadsleden en andere volksvertegenwoordigers enorm geconfronteerd met het belang van goede vergadervaardigheden. Kort en bondig zijn, goed interrumpen en reageren zijn voor een gewone vergadering al van belang, in de virtuele vergaderingen valt het gebrek er aan vele malen meer op. Ten tweede bleek het beeldschermbesluiten voor de vergaderorde een paradigmawisseling van jewelste. Veel van de regels en rollen in de politieke besluitvorming zijn ongeschreven. Vaak bepaalt de parlementaire cultuur meer hoe er in een gemeente of provincie besluiten worden genomen dan het Reglement van Orde. Omdat de context van het vergaderen zonder fysieke zaal enorm veranderde leek het ook alsof de vergaderorde en de debatcultuur opnieuw moest worden uitgevonden.

Als laatste en meest in het oog sprekende ervaring is toch wel hoe onze democratie het nodig heeft naast formeel ook informeel te kunnen functioneren. Door de pandemie is de parlementaire democratie het afgelopen halfjaar uit raadzaal verdreven en de huiskamers, zolders en bijkeukens van raadsleden in gejaagd. Het raadswerk moest in betrekkelijk isolement worden uitgevoerd. De culturele aspecten daarvan zijn wel groter dan verwacht, met wrevel en ruzie tot gevolg. En als we dan tóch evalueren, moet je constateren dat raden juist in de lockdown te weinig hebben gedaan aan de zachte kant van het raadswerk, waardoor de politiek harder is geworden.

Virtuele vaardigheden

Al bij de start van hun carrière is het spreken in het openbaar een belangrijke competentie voor raadsleden. Bij hun politieke vereniging vallen raadsleden immers juist op door hun vermogen ideeën, ervaringen of principes onder woorden te brengen in fraaie betogen. Sommige kandidaat-raadsleden zijn zelfs door hun verbale vaardigheden bij lijstsamenstellers opgevallen en hebben hun verkiesbare plaats er meer aan te danken dan aan hun bestuurlijke kennis. Dat zijn de sprekers die een zaal mee weten te krijgen en zelfs ruim binnen de spreektijd met een paar argumenten het verloop van de vergadering naar hun hand weten te zetten.

- “Het is toch anders als je tegen een computermonitor staat te spreken. Empathisch gezien is het als praten tegen de muur.”

Maar ‘de zaal meenemen’ is haast letterlijk. Goede sprekers zijn vooral goed in staat op de gemoederen van hun publiek in te gaan. Je zou zelfs kunnen zeggen dat een goede toespraak een samenwerking is tussen spreker en publiek. Bij een virtuele vergadering is dat veranderd. Er is geen zaal – en er is geen publiek. Waar de beste sprekers met een gepaste stilte of een ogenschijnlijk spontaan handgebaar hun woorden lading mee weten te geven, zijn ook deze redenaars belemmerd door optreden vanuit de huiskamer.

Het is toch anders wanneer je in plaats van een volle zaal nu tegen een computermonitor staat te spreken. Het is niet onmogelijk, maar het vraagt wel meer techniek. Allereerst mist een spreker al gauw de feedback. In de zaal is het goed te zien hoe mensen op je reageren. Dat helpt. Je weet of je je tempo aan moet passen en aan de lichaamstaal is goed te zien of je woorden werken. Met de postzegeltjes van Teams of Zoom in plaats van echte mensen is dat niet te doen. Zelfs al zou je het vergaderprogramma op een 65 inch tv-scherm draaien dan nog zijn de maximaal 49 deelnemers in beeld geen goede weergave van wat je in een zaal ziet. Je ziet ze niet schuifelen op hun stoel of inzakken of opveren. Empathisch gezien is het als praten tegen de muur.

En dan werkt het ook nog eens twee kanten op. Niet alleen kan het de spreker de zaal niet aan voelen, de deelnemers krijgen ook weinig gevoel mee van de spreker. Het is niet goed uit te leggen wat een groot gemis dat is. Goede argumenten hebben niet alleen rationele betekenis, maar ook een emotionele waarde. Zonder lichaamstaal is die nauwelijks over te brengen. Meestal gaat die emotionele transfer onbewust. Een kraak in de stem, een klein trek van de schouder zorgt er gauw voor dat andere zich enigszins in kunnen leven in wat de spreker voelt. Het menselijk zenuwstelsel heeft er een heel systeem van zogeheten spiegelneuronen voor. Dit deel van het zenuwstelsel zorgt er letterlijk voor dat we ons in kunnen leven in iemand anders door ons brein te voeden met wat er zou gebeuren wanneer wij de handeling zouden verrichten die een ander voor onze ogen doet. Meestal is dat onbewust. Het systeem werkt zó goed dat we vaak zelf niet in de gaten hebben dat we iemand aan het lezen zijn. Glimlach, en je zaal kijkt tevreden terug. Ga fier staan, en je deelnemers zullen ook verzitten. Gaap maar eens in een volle kamer, en binnen een mum van tijd zit iemand anders met z'n hand voor z'n mond.

We zijn zo gewend dit empathische systeem te gebruiken dat het gebrek aan input er meestal voor zorgt dat mensen onbewust invullen wat de emotionele waarde zou kunnen zijn. In een videovergaderprogramma ben je al gauw in het nadeel. Van achter een webcam is het haast onmogelijk deze laag van meta-informatie over te brengen. Het kleine scherm is een probleem, maar slecht verlichte kamers zijn dat net zo goed.

Daarnaast is het computerbeeldscherm niet zo vloeiend als écht beeld. Net als oude projectie-films geven computerschermen geen vloeiend beeld maar een snelle opeenvolging van stilstaande plaatjes. Met een goede camera loopt de snelheid daarvan wel al op tot 50 soms zelfs 60 keer per seconde maar dan nog is het niet genoeg om alle nuances van lichaamstaal op te pikken.

De vaak gebrekkige geluidswaergave maakt het er niet makkelijker op. De meeste microfoons zijn niet in staat om het hele register van een menselijke stem goed op te pikken. Daarnaast zijn computerspeakers zelden in staat meer weer te geven dan alleen de meest oppervlakkige klanken. Dan kan het gebeuren dat de nuance van een knik in je stem of wanneer je onbewust even meer klemtoon geeft net niet over komt. En het emotioneel bedoelde betoog minder emotioneel overkomt.

Wat het extra moeilijk maakte is dat het bij een virtuele vergadering onmogelijk is je publiek in de ogen te kijken wanneer je spreekt. Ga maar na: je kijkt óf naar de gezichten op je scherm óf recht in de camera. Met dat laatste heeft je publiek het meeste het idee dat je hen aankijkt, maar jij ziet een zwart puntje boven je beeldscherm. Vraag het een professionele tv-verslaggever, het is, zonder een echt mens voor je, ontzettend moeilijk om een levendige en geloofwaardige indruk te maken. Je mimiek is stijver en meer emotioneel. Vergelijk dat maar eens met de nog steeds bestaande gewoonte om ook in een fysieke vergaderingen bijdragen van een blaadje of een iPad te houden. En je in plaats van je politieke opponent in de ogen te kijken allen met zijn kruin wordt geconfronteerd.

Zeker in het begin van het virtuele vergaderen kwamen de raadsvergadering vaak als een rationele, zakelijke behandeling over. Bij politieke besluiten door de volksvertegenwoordiging is dat een groot gemis. Daar is de logica ofwel de begrijpelijkheid van de uiteindelijke afweging net zo belangrijk als de invoelbaarheid ervan. Hoewel de onderzoeken naar de effectiviteit van het virtueel vergaderen het niet noemen, kan ik me niet aan de indruk onttrekken dat ook burgers en andere bezoekers van de publieke tribune die emotionaliteit in politieke besluiten hebben gemist. Dat gaat ten koste van de legitimiteit van de politieke besluiten van de gemeenteraad. In een eerdere editie van dit jaarboek schreef ik al eens over het belang van het maken van een goede afweging. Daarmee is immers het hoogst haalbare in een democratie te bereiken: begrip. Je zou verwachten dat het consensus is, een besluit waar iedereen en iedere fractie zijn idealen en principes vertegenwoordigd ziet. In onze pluriforme democratie acht ik dat een onhaalbaar ideaal. Hoe goed je een raadsvoorstel ook hebt voorbereid, er is altijd wel iemand die ergens tegen is.

Het summum van politieke besluiten kan consensus niet zijn, maar consent is dat wel. Afkomstig uit het taalgebruik van trainers en *Deep Democracy* betekent het dat mensen het misschien niet eens zijn met de uitkomst, maar wel accepteren dat dit het resultaat het is. Of zoals ik eens een inspreker het resultaat van een raadsvergadering hoorde becommentariëren: 'ik ben het er niet mee eens, maar ik snap het wel'. Daar is wél voor nodig dat raadsleden in staat zijn die inzichtelijkheid en invoelbaarheid van de uiteindelijke afweging te leveren. De gebrekkige mogelijkheden tot emotionele communicatie in een virtuele omgeving hebben dat te meer duidelijk gemaakt.

Het virtueel vergaderen heeft het moeilijk gemaakt deze broodnodige sympathieën een goed plaatsje te geven. Wat tegelijkertijd bewijst dat gevoelens en gemoederen in het debat thuishoren. Democratie is, ook in een fysieke vergadering, geen rationele verhandeling.

Irritante interrupties

Hoe goed je verhaal ook is, het voeren van een politieke vergadering is meer dan het houden van een betoog. Bij een politieke vergadering is het ook nodig dat sprekers op elkaar ingaan. Dat begint al bij het interrumpen. Een goede interruptie kenmerkt zich doordat een deelnemer met een vraag aan de spreker zijn of haar standpunt duidelijker probeert te maken. *‘Wat bedoelt meneer Van Dam precies met “heldere kaders”, voorzitter?’ of ‘kan mevrouw Kerris een voorbeeld geven van wat zij noemt “ander beleid”?’ ‘Hoeveel gevallen van dit kent meneer Celik?’* Dergelijke interrupties scherpen een standpunt waardoor het in de tweede termijn makkelijker wordt om er wat van te vinden. Maar juist die vaardigheid wordt in de Nederlandse politiek niet gemist. Niet alleen in de raadzalen, maar ook ons nationale parlement maakt geregeld een potje van interrupties. Dan volgt een inhoudelijke beschouwing op wat iemand heeft gezegd, gevolgd door een eigen mening en dan heel misschien nog een vraag. Dat is geen interruptie, het is een termijn 2a. Dergelijke bijdragen zorgen in een fysiek gehouden vergadering meestal al voor oponthoud, maar in een virtuele vergadering sturen ze het debat al helemaal uit de koers. Ze zijn eigenlijk alleen te begrijpen als ze direct worden gemaakt. En dat lukt niet in een virtuele vergadering. Waarbij je in een fysieke raadzaal de voorzitter non-verbaal kunt vragen om het woord, ben je in een virtuele vergadering gehouden aan de mores van de technologie. Eerst het handje opsteken. En als de voorzitter het al meteen ziet, moet deze ook goed naar een punt zoeken om de spreker te onderbreken. Er is niet veel pech voor nodig om het punt pas te kunnen maken wanneer het momentum ervoor allang voorbij is.

••• “Gevoelens en gemoederen horen thuis in het debat.
Democratie is geen rationele verhandeling.”

Hoewel dit bij virtuele vergaderingen meer opvalt, geldt het vertragen van het debat door interrupties ook voor fysieke vergaderingen. Te vaak zijn interrupties afleiders en afremmers. Het enige voordeel van een fysieke vergadering is dat een interruptie enige dynamiek of spektakel oplevert. Dan lijkt er iets te gebeuren, al is de impact op de besluitvorming vaak nihil of zou een stevig weerwoord in de tweede termijn in ieder geval effectiever zijn (en per saldo minder tijd kosten).

Bij virtuele vergaderingen lukte het gewoon niet die groepsdynamiek te reproduceren. Termijn-2a-interrupties werden ontdaan van hun schijn-effectiviteit en uiteindelijk bleken ze eerder irritant dan functioneel. Het is een les waarvan ik hoop dat deze wordt meegenomen naar de fysieke vergaderingen.

Samen afwegen

Wanneer goed uitgevoerd, zijn interrupties natuurlijk een zegen voor het debat. Met een goede interruptie zijn raadsleden precies in staat datgene te doen wat de beste opgave is van het raadsdebat: het meningsverschil er uit lichten. Raadsvergaderingen waar iedere spreker het zijne zegt zonder dat men ooit ingaat op het standpunt zijn voor de besluitvorming van geen betekenis. Pas wanneer raadsleden elkaar bevragen over hun standpunten, ingaan op waar ze over van mening verschillen en dan tot een afweging komen doen wel iets. Ze geven richting aan het beleid en maken duidelijk hoe het tot stand is gekomen.

Juist bij virtuele vergaderingen bleek het op gang krijgen van deze interactie tussen raadsleden het meest ingewikkeld. Men vond het houden van het eigen betoog al moeilijk, het naar het verhaal van een ander luisteren bleek helemaal ingewikkeld. Laat staan dat er op elkaar werd gereageerd. Wanneer we ooit toekomen aan een kwalitatieve analyse van raadsvergaderingen in een virtuele omgeving denk ik dat ze snel kunnen constateren dat de inhoudelijke afweging van de raad minder goed tot z'n recht komt dan wanneer de vergadering in een fysieke raadzaal werd gehouden. De meeste raadsleden zullen daar al gevoel bij hebben.

Insprekers die vol goede moed zich melden bij de besluitvormende vergaderingen ervaren het meteen. Je moet een wel heel erg sterk argument hebben

om zo aan het einde van het besluitvormingsproces de leden nog op andere gedachten te brengen. Het geldt ook voor de raadsleden zelf. Een goed verhaal in eerste termijn houden is maar een puntje van de ijsberg. Al is het maar dat het hele proces van politieke besluitvorming meer bestaat uit luisteren dan uit spreken.

Het vergadermodel

Als een gemeenteraad besluit is het nooit de eerste keer dat er wordt over gesproken. De meeste besluiten vinden plaats in een vergadermodel. Raadsleden, en zeker griffiers, kenden het niet anders. Eerst behandelen we het in de commissie, en dan gaat het naar de raad. In het virtuele vergaderproces was dat niet anders. Ook de commissievergaderingen werden in virtuele omgevingen gehouden.

Dat liep niet overal even succesvol. Zeker bij de eerste vergaderingen bleek al gauw dat de interactie tussen leden ingewikkelder was. Niet alleen was het voor de spreker moeilijker om in de zaal te kijken of iedereen het begreep, maar ook was het vele malen moeilijker om een spreker even te vragen wat hij of zij precies bedoelde. Bij besluitvormende vergaderingen bleek dat al lastig maar vooral de besluitvoorbereidende vergaderingen hebben er onder geleden. Bij een vergadering van een grote gemeente bleek dat de 'beeldvormende vergadering' onvoldoende scherpte van agendering had. De ene fractie had flink wat vragen aan de wethouder, een andere vertelde wat zij belangrijk vonden voor toekomstig beleid en een volgende gaf alvast op detailniveau standpunten voor de verschillende onderdelen in de door het college voorbereide notitie. Ongetwijfeld vonden alle deelnemers dat ze zich goed hadden voorbereid op 'beeldvormen', maar tijdens de vergadering bleek ook dat iedere fractie er een andere definitie voor heeft. 'Nou,' sprak de voorzitter aan het eind van de behandeling, 'we moesten het er later nog maar eens een keer over hebben.' Vergadering mislukt.

In die zin heeft het minder dynamische en veel zakelijkere virtuele vergaderen blootgelegd dat vergadermodellen vooral op papier helder waren en dat de fracties of individuele raadsleden zich op verschillende soorten vergaderingen voorbereiden. Nu zal dat gebrek aan eenduidigheid ook voor fysieke vergaderingen gelden. Bij menig evaluatie van een vergadermodel dat ik uitvoerde, was dat ook vaak de conclusie. Maar meestal valt het tijdens de vergadering niet

zo op. Men stelt elkaar nog eens een vraag of na de vergadering spreekt men er nog eens over. Ook kan de voorzitter (of de portefeuillehouder zelf) door op de groepsdynamiek te reageren nog eens samenvatten op betrekkingniveau – en je hebt in ieder geval het idee een gezamenlijk vergaderresultaat te hebben bereikt. Maar dat is niet zo.

Ook mét een vergadermodel valt in gemeenteraadsvergaderingen nog te vaak de zin ‘voorzitter we zijn de commissievergadering over aan het doen’ terwijl het verschil in de gevraagde beslissing – beeldvormen, oordeelvormen en dan pas besluitvormen – juist dat zou moet voorkomen. Misschien is de wijze les die lock-down-vergaderen ons leerde dat we meer aandacht moeten hebben van wat er precies wordt gevraagd van een besluitvoorbereidende vergadering. Wat betekent dat *beeldvormen* nou precies? Geef ik nou wel of niet een mening? Wat verwachten we van het college? Het zal de besluitvorming vele malen efficiënter maken. En de frustratie van het afgelopen anderhalf jaar bij gevoelsmatig zinloze commissievergaderingen en repeterende raadsvergaderingen hopelijk de moeite waard laten zijn.

Tevreden met het verschil

Het allergrootste gemis van vergaderingen in corona-tijd is toch wel de wandelgangen. De koffie vooraf, de borrel na afloop. Het is te gemakkelijk om daaruit te concluderen dat raadsleden nu eenmaal gezelligheidsdieren zijn, er is meer aan de hand.

•• “Koffie en een koekje met je grootste politieke opponent werden vervangen door wrevel, narrigheid en gebrek aan vertrouwen.”

De reden om elkaar ook informeel te spreken komt voort uit het feit dat het daarmee makkelijker wordt om tijdens de vergadering goed met elkaar van mening te verschillen. Dat klinkt paradoxaal. Tijdens een goed raadsdebat wordt er van raadsleden gevraagd scherp hun mening te geven. Soms staat deze zelfs diametraal op die van de anderen; je zal bijvoorbeeld maar het enige raadslid in de zaal zijn dat vindt dat de winkels op zondag open moeten, of dat

de gemeente op coming out-day een regenboogvlag moet hijsen. Dan opstaan en voor je standpunt opkomen vraagt niet alleen lef, maar ook een veilige omgeving. Het is nodig te weten dat jouw radicale standpunt je niet persoonlijk wordt nagedragen.

Samen een borrel drinken helpt daarbij. Dan kun je na afloop nog even na praten. Of vooraf, bijvoorbeeld aan de start van een nieuwe bestuursperiode of bij de opening van het politieke seizoen. De leden praten dan ook over politiek, maar meestal niet over actuele politiek. Zo leren ze, ik vrees het niet minder esoterisch dan dit te kunnen formuleren, de mens achter de standpunten kennen. Na een ongemakkelijk felle campagne grapte een griffier en ik eens dat we met het op de eerste avond van het start- en inwerkprogramma openhouden van de bierpomp een burgeroorlog hebben weten te voorkomen. En natuurlijk gaat het dan niet om de drank, maar om in de ontspannen omgeving het eens niet met elkaar over de urgente zaken te hebben, maar de belangrijkeren. Het maakt het makkelijker om dan tijdens de vergadering op te staan en te zeggen: 'ik verafschuw wat u zegt'. Want degene die de te verguizen bewering deed kan er ook op vertrouwen dat zijn opponent ook staat voor zijn recht het punt te maken.

In het afgelopen anderhalfjaar is alleen al door het gebrek aan borrels en wandelgangen de sfeer in veel gemeenteraden er niet beter op geworden. Koffie en een koekje met je grootste politieke opponent werden vervangen door wrevel, narrigheid en gebrek aan vertrouwen. Er zijn colleges op gevallen. Als straks het vergaderen weer helemaal in fysieke zalen plaats vindt en ook de borrels en bijeenkomsten weer veilig te organiseren zijn, zal ook de vergadersfeer erdoor toenemen. Maar is dat genoeg? Als we geleerd hebben hoe belangrijk het is om ook de informaliteit en kameraadschappelijkheid van het raadswerk erbij te hebben, is het dan geen wijze les ook hier meer stelselmatig aandacht aan te besteden?

Het raadslid uit de inleiding zit wellicht nog een halfuur te koken op de bank, een kop koffie met de voorzitter en een vervolgspraak met de wethouder hadden haar gemoedstoestand waarschijnlijk geholpen. Met als bijkomend voordeel dat het ook nog eens haar relatie helpt.

Zelfs als de gezondheidsrisico's zijn afgenomen, en de raad weer bijeenkomt zal vergaderen in lock down een voorname herinnering blijven. En niet altijd een fraaie. Het vergaderen was loodzwaar. Juist die ervaring is om te zetten in iets leerzaams over hoe vergaderen en politieke besluitvorming ook in fysieke omgeving beter kan worden gemaakt. *Never waste a good crisis*, nietwaar? Het virtueel vergaderen heeft bestaande tekortkomingen die goede vergaderingen in de weg staan uitvergroot, of liever gezegd: blootgelegd. En hoewel het ook heeft gezorgd voor verharde onderlinge verhoudingen, heeft het virtueel vergaderen bovenal laten zien dat onze democratie vooral behoefte heeft aan menselijkheid. Met die geleerde lessen kan de politieke besluitvorming uiteindelijk alleen maar beter worden.

'Hoe was de vergadering?' vraagt haar man al wanneer hij de deur hoort. 'Goed,' zegt ze monter. 'Ik moest nog even aandringen om ook de speeltuin bij het vrijwilligersbeleid te trekken, maar dat lijkt goed te komen.' Ze schuift de bank op en neemt een slok van de wijn die al voor haar klaar staat. 'Je bent laat terug,' zegt haar partner. 'Ja,' zegt het raadslid. 'Toch nog even met de wethouder gesproken,' legt ze uit. 'Blijkbaar begreep-ie niet meteen wat ik bedoelde. Het is ook allemaal best technisch.' Ze haalt haar schouders op. 'Maar we kijken donderdag samen even hoe het zit.' Haar man tilt z'n glas op. 'Proost,' zegt hij. Zijn vrouw heft haar glas ook. 'Op de speeltuin,' zegt ze. Hun glazen tikken elkaar aan. 'Nee,' zegt haar echtgenoot, 'op de politiek.'

